มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างพื้นถิ่น: การดำรงและการเปลี่ยนแปลง*

วีระ อินพันทัง
ภาควิชาสถาปัตยกรรม
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทคัดย่อ

บทความเกี่ยวกับการดำรงและการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างพื้นถิ่นนี้ เกิดจากการศึกษาผ่านวิทยานิพนธ์ 2 เรื่อง ประกอบด้วย เรื่อง *"การศึกษาภูมิทัศน์สรรค์สร้างท้องถิ่นไทยบริเวณที่อยู่อาศัยในพื้นที่ราบริมแม่น้ำเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี"* และเรื่อง *"การศึกษาเปรียบเทียบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นชุมชนไทลาว และชุมชนไทโคราช ณ อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา"* โดยมีสมมติฐานว่า สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างพื้นถิ่นมีการเปลี่ยนแปลงไปโดยลำดับ แต่ไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงโดยสิ้นเชิง มีทั้งสิ่งที่สืบสานมาจากอดีตและสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปตามอิทธิพลจากภายนอกเกิดขึ้นในเวลาเดียวกัน

ผลการศึกษาเป็นการยืนยันสมมติฐานข้างต้น สำหรับภูมิทัศน์สรรค์สร้างท้องถิ่นไทยปรากฏชัดว่าแผนผังยังคงลักษณะเดิมๆ ขณะที่รั้วอันเป็นส่วนที่โอบล้อมโดยรอบมีการเปลี่ยนแปลงไปใช้วัสดุและรูปแบบใหม่ๆ ส่วนสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของกลุ่มคนไทนั้นการเปลี่ยนแปลงคล้อยไปในทำนองเดียวกัน กล่าวคือ ผังพื้นเรือนเป็นสิ่งที่ดำรงท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงไปของรูปด้านและทรงหลังคา หมายความว่า โครงสร้างของพื้นที่ที่ซึ่งกิจกรรมของผู้คนดำเนินไปยังคงมีการสืบทอดมาจากอดีต สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปคือส่วนที่โอบล้อมอยู่ภายนอกซึ่งเผยต่อสาธารณะ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

คำสำคัญ: สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง | ภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น | สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น | การดำรงและการเปลี่ยนแปลง | ไท

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของชุดโครงการทุนวิจัยมหาบัณฑิต สกว. ด้านมนุษย์ศาสตร์-สังคมศาสตร์ กลุ่มหัวข้อวิจัย สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างพื้นถิ่น: การดำรงและการเปลี่ยนแปลง ประกอบด้วยวิทยานิพนธ์ 2 เรื่อง คือ 1. การศึกษาภูมิทัศน์สรรค์สร้างท้องถิ่นไทยบริเวณที่อยู่อาศัยในพื้นที่ราบริมแม่น้ำเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี โดยยศพร ปุณวัฒนา และ 2. การศึกษาเปรียบเทียบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นชุมชนไทลาวและชุมชนไทโคราช ณ อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา โดยณัฐพล แซ่ฮวง

Vernacular Built-Environment: Persistence and Change

Vira Inpuntung
Faculty of Architecture, Silpakorn University

Abstract

This article discusses persistence and changes in the vernacular built-environment. Stemming from two theses entitled *"A study of local Thai vernacular built-landscape of dwelling communities on the flat plains of Phetchaburi River, Phetchaburi province"* and *"A comparative study of vernacular architecture of Tai Lao and Tai Korat communities in Bua Yai district, Nakhon Ratchasima province"*, the discussion is based on the premise that vernacular built-environments transform in stages and do not change completely. Some elements from the past are retained while others change due to external influences.

Results of the studies confirm the above premise. It is apparent that the layout of Thai vernacular built-landscape has remained basically the same whilst outer fences surrounding the community have changed in appearance and resorted to using new materials. Similarly, vernacular house plan of the Tai people has remained the same whilst the elevations and roof forms have changed. This implies that spatial structure of the functions in which daily activities take place has been retained, whilst the outside envelope that is visible to the public, has changed in appearance.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

Keywords: Built environment | Vernacular landscape | Vernacular architecture | Existing and change | Tai

1. กล่าวนำ

“สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง (Built Environment)” หมายถึง *“สรรพสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นโดยน้ำมือมนุษย์ ไม่ใช่สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ (Natural Environment) ซึ่งเกิดขึ้นเอง”* สำหรับ *“สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างพื้นถิ่น (Vernacular Built Environment)”* เกิดจากการรวมกันของคำว่า *“สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง”* กับ *“พื้นถิ่น”* ซึ่งคำหลัง หมายถึง ที่ใดที่หนึ่งโดยเฉพาะ และยังมีคำที่มีความหมายคล้ายคลึงกัน ได้แก่ ท้องถิ่น พื้นบ้าน พื้นเมือง ทั้งหมดมีนัยยะของการเป็นถิ่นที่ไม่ใช่เมืองอันเป็นศูนย์กลางแห่งความเจริญ ดังนั้น สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างพื้นถิ่น จึงหมายถึง บรรดาสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นในถิ่นใดถิ่นหนึ่ง หรืออีกนัยหนึ่ง สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างพื้นถิ่นเป็นสิ่งแวดล้อมจากน้ำมือมนุษย์ที่เกิดขึ้นในถิ่นที่เป็นชนบท

คุณสมบัติประการสำคัญของสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างพื้นถิ่นคือ สร้างขึ้นด้วยวิธีการที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา โดยผู้คนพื้นถิ่น เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้คนในสังคมพื้นถิ่นนั้น ๆ กล่าวได้ว่า ผู้ออกแบบ ผู้สร้าง และผู้ใช้ เป็นคนคนเดียวกันหรือคนกลุ่มเดียวกัน จะเห็นภาพได้ชัดเจนเมื่อเปรียบเทียบกับสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างในบริบทของความเป็นเมือง ที่ออกแบบโดยผู้เชี่ยวชาญ สร้างโดยมืออาชีพ ใช้สอยโดยเจ้าของหรือลูกค้า ซึ่งทั้งหมดเป็นคนละคนหรือคนละกลุ่มกัน

เป็นที่เข้าใจกันดีว่า สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างพื้นถิ่นสร้างขึ้นโดยวิธีการสืบทอดความรู้จากบรรพบุรุษต่อกันมาเรื่อย ๆ การเปลี่ยนแปลงซึ่งเกิดขึ้นเป็นปกติวิสัยดำเนินไปอย่างช้า ๆ หากแต่ในระยะหลังแหล่งอันเป็นพื้นถิ่นเชื่อมโยงกับเมืองได้ง่ายขึ้น มากขึ้น และเร็วขึ้นโดยลำดับ จนกล่าวได้ว่าไม่มีชนบทใดห่างไกลจากความเป็นเมือง ยังผลให้อิทธิพลจากความเป็นเมืองไหลบ่าเข้าสู่แหล่งอันเป็นพื้นถิ่น ผลักดันให้สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างพื้นถิ่นเปลี่ยนแปลงไปในอัตราที่เร็วขึ้นทุกขณะ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างพื้นถิ่น บทความนี้ต้องการตอบคำถามว่า มีอะไรบ้างที่คงอยู่? อะไรบ้างที่เปลี่ยนไป? และปัจจัยใดเป็นเงื่อนไขสำคัญของการเปลี่ยนแปลง? โดยการศึกษาผ่านผลงานวิทยานิพนธ์ 2 เรื่อง ได้แก่ เรื่อง การศึกษาภูมิทัศน์สรรค์สร้างท้องถิ่นไทยบริเวณที่อยู่อาศัยในพื้นที่ราบริมแม่น้ำเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี โดยยศพร ปุณวัฒนา (2013) และเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นชุมชนไทลาวและชุมชนไทโคราช ณ อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา โดยณัฐพล แซ่ฮวง (2015)

หมายความว่า การศึกษาสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างพื้นถิ่นในที่นี้จำกัดเนื้อหาอยู่ที่ภูมิทัศน์ท้องถิ่นและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น โดยมีพื้นที่ศึกษาเกี่ยวกับภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี และเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา เพื่อค้นหาการดำรง คือการคงอยู่ของสิ่งที่สืบทอดมาจากอดีตซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น และการเปลี่ยนแปลง คือการมีสิ่งใหม่ ๆ ซึ่งรับอิทธิพลมาจากปัจจัยภายนอก (ภาพที่ 1)

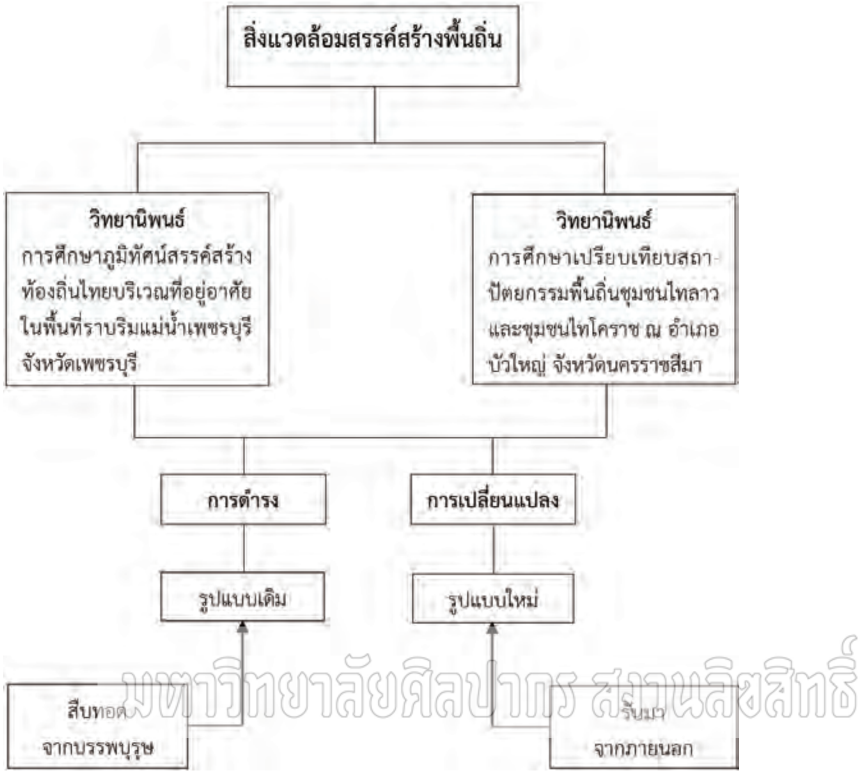

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 1: แผนภูมิแสดงเนื้อหาสาระการดำรงและการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างพื้นถิ่น

2. กรอบแนวคิด

การศึกษาสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างพื้นถิ่นในมิติการดำรงและการเปลี่ยนแปลง มุ่งพิเคราะห์การดำรงและการเปลี่ยนแปลงในเชิงรูปแบบทางกายภาพเป็นสำคัญ โดยอาศัยกรอบแนวคิดเกี่ยวกับหลักการทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นแว่นในการมอง ทั้งนี้ เพื่อไม่ให้การแสวงหาคำตอบจำกัดอยู่เพียงสาระที่ว่าอะไรดำรง อะไรเปลี่ยนแปลง และเปลี่ยนแปลงอย่างไร เท่านั้น จำเป็นต้องอาศัยแว่นแบบอื่นในการมองควบคู่กันไปด้วย โดยเฉพาะเพื่อช่วยให้เห็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

นิยามของคำว่า *"สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง"* มีความหมายครอบคลุมบรรดาสิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น เป็นที่แน่นอนว่ามนุษย์สร้างสิ่งต่าง ๆ ขึ้นล้วนเป็นไปเพื่อยังประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต ขณะที่นักมานุษยวิทยามีทัศนะว่า สรรพสิ่งทั้งหมดที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่จับต้องได้ซึ่งเรียกว่าวัตถุ (material) และสิ่งที่จับต้องไม่ได้ซึ่งเรียกว่าจิตใจหรือสิ่งที่ไม่ใช่วัตถุ (non-material) คือ *"วัฒนธรรม"* (Wannasiri, 1997: 42) ตามนัยดังกล่าว สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างจึงมีความหมายในทำนองเดียวกับวัฒนธรรม ในการแสวงหาคำตอบที่ครอบคลุมจึงอาศัยแว่นทางมานุษยวิทยาเป็นกรอบในการมองอีกโสดหนึ่ง

กรอบแนวคิดทางมานุษยวิทยาที่นำมาใช้ คือ *“นิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology)”* *“นิเวศวิทยา (Ecology)”* นั้นว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อมของถิ่นที่อยู่ เมื่อนักมานุษยวิทยานำวิธีการเดียวกันนี้ไปใช้ในการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับมนุษย์ และพัฒนาเป็นนิเวศวิทยาวัฒนธรรม สาระสำคัญจึงอยู่ที่ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตมนุษย์หรืออีกนัยหนึ่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยเน้นให้เห็นถึงอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่มีต่อการกำหนดวัฒนธรรมของมนุษย์ กรอบแนวคิดนี้มองวัฒนธรรมในลักษณะที่เป็นพลวัตคือมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงอันเป็นกระบวนการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม (Wongvipak, 1986: 6-9; Santasombat, 1997: 34-36) อย่างไรก็ตาม ในความเป็นจริง ทั้งสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมต่างส่งผลกระทบไปมาซึ่งกันและกัน หมายความว่าสิ่งแวดล้อมทั้งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติและที่สร้างขึ้นโดยมนุษย์ไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่ง หากแต่มีการปรับตัวเปลี่ยนแปลงไปโดยลำดับ

“การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Cultural Diffusion)” เป็นอีกกรอบความคิดหนึ่งทางมานุษยวิทยาที่นำมาใช้ร่วมในการศึกษาการดำรงและการเปลี่ยนแปลงในสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างพื้นถิ่น ตามหลักการที่ว่า วัฒนธรรมจากแหล่งอันเป็นศูนย์กลางซึ่งมีความเข้มข้นมากกว่าจะแพร่กระจายออกไปสู่แหล่งที่มีความเข้มข้นน้อยกว่า หรืออีกนัยหนึ่ง วัฒนธรรมจากแหล่งที่พัฒนาขึ้นจนมีความเจริญจะแพร่กระจายออกไปสู่แหล่งอื่นๆ ที่อยู่รายรอบ โดยผ่านการเชื่อมโยงติดต่อสื่อสารระหว่างกัน (Wannasiri, 1997: 61-65; Pongsapich, 2000: 10-15)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

3. เนื้อหาสาระของวิทยานิพนธ์

3.1 การศึกษาภูมิทัศน์สรรค์สร้างท้องถิ่นไทยบริเวณที่อยู่อาศัยในพื้นที่ราบริมแม่น้ำเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี

วิทยานิพนธ์ เรื่อง **การศึกษาภูมิทัศน์สรรค์สร้างท้องถิ่นไทยบริเวณที่อยู่อาศัยในพื้นที่ราบริมแม่น้ำเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี** โดย ยศพร ปุณวัฒนา (Poonwattana, 2013) เกิดจากความคิดเริ่มต้นที่ว่า เมื่อกล่าวถึงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นความสำคัญไม่ได้อยู่ที่สิ่งปลูกสร้างเท่านั้น แต่ยังรวมถึงสิ่งแวดล้อมโดยรอบอีกด้วย สิ่งแวดล้อมทั้งดิน น้ำ ต้นไม้ และอื่น ๆ ซึ่งมนุษย์ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเพื่อสนองความต้องการพื้นฐานในการดำรงชีวิต ในที่นี้เรียกว่า ภูมิทัศน์สรรค์สร้าง ซึ่งกล่าวได้ว่า มีความหมายเหมือนกับคำว่า ภูมิสถาปัตยกรรม การเน้นศึกษาเฉพาะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นหลักในช่วงเวลาที่ผ่านมา ทำให้องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของไทยจัดว่าอยู่ในภาวะขาดแคลน

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มุ่งเติมเต็มองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น โดยมีวัตถุประสงค์ คือ 1. ศึกษาองค์ประกอบของภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น 2. ศึกษารูปแบบภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และ 3. ทำความเข้าใจปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ทั้งนี้ กำหนดขอบเขตของการศึกษาภูมิสถาปัตยกรรมบริเวณที่อยู่อาศัยที่ยังดำรงรูปลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมแบบไทยพื้นถิ่น (ภาพที่ 2) ในบริเวณที่ราบริมแม่น้ำเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี ครอบคลุมพื้นที่ 5 ตำบลของอำเภอบ้านลาด ได้แก่ ถ้ำรงค์ บ้านลาด ท่าเสน ตำหรุ และสมอพลือ ด้วยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งเป็นการวิจัยเชิงสำรวจ เน้นการรวบรวมข้อมูลภาคสนามเป็นสำคัญ เก็บข้อมูลด้วยการสำรวจภาคสนาม ทั้งการสัมภาษณ์ การจัดทำแผนผัง การบันทึกด้วยภาพถ่าย และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา การวิเคราะห์องค์ประกอบ และการวิเคราะห์แผนผัง

ภาพที่ 2: ที่อยู่อาศัยรูปลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยพื้นถิ่นและภูมิสถาปัตยกรรมโดยรอบ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ผลการวิจัยปรากฏว่า องค์ประกอบของภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไทยมีพืชพันธุ์ ลาน/ทางสัญจร สิ่งปลูกสร้าง พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ภาชนะบรรจุน้ำ และรั้ว พืชพันธุ์ไม้หลายชนิดถือเป็นส่วนประกอบสำคัญ มีทั้ง 1) พืชสวนครัว 2) ไม้ผล และ 3) ไม้ประดับ สำหรับพืชสวนครัวประเภทพริก กะเพรา มะเขือ ข่า ตะไคร้ มะกรูด มะนาว เป็นต้น เป็นส่วนผสมหลักที่มีอยู่เสมอในอาหารไทย มักมีอยู่คู่ครัวเรือนทั้งที่เกิดจากการจงใจปลูกและที่เกิดขึ้นใกล้ๆ บริเวณที่ล้างจาน เมื่อมีเมล็ดจากเศษอาหารที่ติดจานตกลงสู่ดิน และงอกขึ้นจึงได้รับการดูแลให้งามต่อไปจนกลายเป็นสวนครัวขึ้นมา ส่วนไม้ผลมีทั้งประเภทไม้ยืนต้นอย่าง ละมุด ส้มโอ มะม่วง และไม้ล้มลุกอย่าง กล้วย มะละกอ เป็นต้น ทั้งนี้ ไม้ผลโดยเฉพาะประเภทไม้ยืนต้นนั้นหมายปลูกเพื่ออาศัยร่มเงาเป็นสำคัญจนกลายเป็นสวนผลไม้ในบ้าน โดยมีเป้าหมายเพื่อการบริโภคเป็นเรื่องรอง ใต้ร่มเงาของไม้เหล่านี้มักมีเปลญวนผูกอยู่ แคร่ หรือโต๊ะเก้าอี้วางอยู่เพื่อใช้พักผ่อนสบาย ๆ ขณะที่ไม้ประดับมีความหลากหลายซึ่งแปรเปลี่ยนไปตามความนิยมของแต่ละบุคคล อาจเป็นไม้รูปทรง/สีสัน ไม้ดอก ไม้กลิ่นหอม รวมทั้งมีไม้ตามความเชื่อหรือไม้มงคลอีกด้วย

ลานเป็นพื้นที่เปิดโล่งที่แดดส่องเพื่อใช้เป็นที่กอง คัดแยก ตลอดจนตากผลผลิตจากสวน ในเวลาเดียวกันลานก็ทำหน้าที่เป็นทางสัญจรไปในตัว นอกจากนี้ ยังมีสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ เป็นส่วนควบของภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีกด้วย เช่น ยุ้งข้าว ศาลา เพิง โรง เป็นต้น ยุ้งข้าวเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่มีให้เห็นเสมอ ในครัวเรือนที่ประกอบอาชีพทำนาด้วยนั้นยุ้งสำหรับเก็บข้าวเปลือกจักต้องมีเสมือนเป็นสิ่งซึ่งจักขาดเสียมิได้ ศาลาใช้เป็นที่พักผ่อน ส่วนเพิงและโรงใช้เป็นที่เก็บข้าวของ

บริเวณที่ตั้งศาลบูชาถือว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของบริเวณบ้าน (ภาพที่ 3) ได้รับการกำหนดไว้ในตำแหน่งที่พ้นจากเงาของเรือนทาบทับ อาจมีเฉพาะศาลพระภูมิซึ่งเป็นศาลแบบเสาเดียว หรือมีควบกับศาลเจ้าที่ซึ่งเป็นศาลแบบ 6 เสาและเตี้ยกว่าศาลพระภูมิ ภาชนะบรรจุน้ำมีทั้งโอ่ง อ่าง ถังซีเมนต์ ส่วนรั้วมีไว้เพื่อแสดงอาณาเขตบ้านเป็นสำคัญ

ภาพที่ 3: บริเวณศาลบูชาอันเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

ภาพที่ 4: พุ่มใบของไม้ยืนต้นกรองแสงจากเบื้องบนทำให้พื้นที่เบื้องล่างมีลักษณะรำไร

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ด้านรูปแบบ แม้ไม่มีระเบียบแบบแผนในการออกแบบที่กำหนดไว้ชัดเจน แต่สามารถประมวลคุณลักษณ์ของภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไทยได้ ดังนี้

1. สวนใช้สอย องค์ประกอบเชิงกายภาพเกิดจากการมุ่งสนองประโยชน์ใช้สอยในวิถีชีวิตประจำวันเป็นหลัก ทำให้พืชพันธุ์ประกอบด้วยพืชผักสวนครัวสำหรับปรุงอาหาร ไม้ผลที่กินได้และให้ร่มเงาไปพร้อม ๆ กัน นอกจากนี้ ยังมีลานพร้อมทั้งสิ่งปลูกสร้างอย่างยุ้งข้าว โรงเก็บของ เป็นต้น เพื่อการใช้ประโยชน์ต่างๆ เป็นส่วนควบของสวนอีกด้วย

2. สวนอินทรีย์ สืบเนื่องจากการเป็นสวนใช้สอยที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้จงใจออกแบบ เส้นสาย รูปร่าง เมื่อมองผ่านผัง ทางเดิน ลาน และพื้นที่ปลูกต้นไม้จึงมีลักษณะอิสระ เป็นธรรมชาติ เมื่อมองผ่านรูปทรง ต้นไม้ก็มีลักษณะทำนองเดียวกัน องค์ประกอบต่าง ๆ จัดวางสัมพันธ์กับการใช้สอยเป็นหลัก ไม่มีลักษณะเรขาคณิต ไม่มีลักษณะสมมาตร ดังที่ปรากฏในสวนประดับแบบตะวันตก

3. สวนรำไร ในเชิงคุณลักษณะที่เด่นชัด ภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไทยมีลักษณะร่มรำไร (ภาพที่ 4) การมีไม้ผลประเภทไม้ยืนต้นเป็นองค์ประกอบสำคัญ พุ่มใบจะช่วยกรองแสงแดดแผดจ้าจนทำให้พื้นที่เบื้องล่างอาบด้วยแสงสลับกับเงา ซึ่งสัมพันธ์กับไม้ประดับที่นิยมปลูกพืชที่ต้องการแสงรำไร เช่น กล้วยไม้ บอน เป็นต้น ไม่ใช่ประเภทไม้ดอกที่ต้องปลูกกลางแจ้ง

4. สวนแห่งความเชื่อ ในเชิงนามธรรม การมีพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์บริเวณศาลบูชา ตลอดจนการปลูกไม้มงคลนามที่มีชื่อพ้องกับคำอันเป็นมงคล ทั้งไม้ยืนต้นประเภทมะขาม มะยม และไม้ประดับประเภทวาสนา เสน่ห์จันทร์ เป็นต้น ล้วนส่งเสริมให้ภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไทยมีคุณลักษณ์ความเป็นสวนแห่งความเชื่อที่เด่นชัด

สำหรับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบภูมิสถาปัตยกรรมมีทั้งด้านสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและวิถีชีวิต ด้านสิ่งแวดล้อมธรรมชาตินั้น ภูมิอากาศที่ร้อนชื้น มีแดดแรง ส่งผลให้สวนรอบเรือนเป็นสวนรำไร มีไม้ยืนต้นให้ร่ม

เงา และใต้ร่มเงาของไม้ใหญ่มักได้รับการจัดเป็นพื้นที่สำหรับการพักผ่อนยามกลางวัน อีกประการหนึ่งอันเป็นผลจากสิ่งแวดล้อมธรรมชาติคือที่ราบริมแม่น้ำเพชรบุรีบริเวณอำเภอบ้านลาดมีลักษณะเป็นดินปนทราย ซึ่งละมุดขึ้นได้ดีและกลายเป็นต้นไม้ที่มีปลูกอยู่ในสวนของแทบทุกครัวเรือน ส่วนปัจจัยด้านวิถีชีวิต ความเป็นสวนที่มุ่งประโยชน์เพื่อการใช้สอยตามวิถีชาวสวนชาวนามากกว่าจะจัดเป็นสวนเพื่อการประดับที่สวยงาม สะท้อนให้เห็นได้จากการมีลานรองรับการประกอบงานอาชีพ รวมทั้งการมีพื้นที่ใต้ร่มเงาไม้เป็นพื้นที่ใช้สอยเพื่อการพักผ่อน ตลอดจนการมีสวนครัวเป็นส่วนประกอบสำคัญ ความเป็นสวนแห่งความเชื่อสะท้อนปัจจัยด้านวิถีชีวิตลงสู่รูปแบบของสวนอย่างชัดเจน ด้วยการมีศาลบูชาเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อยู่ในตำแหน่งที่ไม่ถูกเงาของเรือนทาบทับ ตามความเชื่อว่าพระภูมิที่สถิตอยู่ในศาลบูชานั้นจะคอยทำหน้าที่ปกปักษ์รักษาบริเวณบ้าน ความเชื่อยังสะท้อนให้เห็นได้จากพืชพันธุ์ที่ปลูก ไม้ยืนต้นประเภทมะขาม มะยม ได้รับการปลูกไว้ตามความเชื่อว่าจะทำให้คนเกรงขามและคนนิยมชมชอบตามลำดับ ขณะที่ไม้ประดับอย่างวาสนา เสน่ห์จันทร์ จะทำให้มีวาสนาและมีเสน่ห์เป็นที่รักใคร่ตามชื่อของต้นไม้ ส่วนโป๊ยเซียนนิยมปลูกด้วยเชื่อว่าเป็นไม้แห่งโชคลาภ

3.2 การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นชุมชนไทลาวและชุมชนไทโคราช ณ อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

วิทยานิพนธ์ เรื่อง **การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นชุมชนไทลาวและชุมชนไทโคราช ณ อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา** โดยณัฐพล แซ่ฮวง (Saehoung, 2015) พื้นที่ศึกษาคืออำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมานั้นเป็นแหล่งที่ผู้คนชาวไทโคราชตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยมาอย่างน้อยตั้งแต่สมัยอยุธยา ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งจักรีวงศ์ได้มีกลุ่มไทลาวอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในบริเวณใกล้เคียง การปะทะสังสรรค์กันทางวัฒนธรรมของชนสองกลุ่มชาติพันธุ์ดำเนินต่อเนื่องมาโดยลำดับ สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างโดยเฉพาะเรือนอันเป็นที่อยู่อาศัยของชาวไทโคราชกับเรือนอันเป็นที่อยู่อาศัยของชาวไทลาวที่อพยพมาพร้อมนำสัมภาระทางวัฒนธรรมเดิมติดตัวมา จะมีการแลกรับปรับเปลี่ยนกันอย่างไร? และมีพัฒนาการอย่างไร? คือสิ่งที่งานวิจัยนี้มุ่งแสวงหาคำตอบ

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้เน้นศึกษาเรือนที่อยู่ในขอบข่ายของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น โดยมีวัตถุประสงค์ คือ 1. ศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเรือนไทลาว 2. ศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเรือนไทโคราช และ 3. เปรียบเทียบรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเรือนของชนทั้งสองกลุ่มชาติพันธุ์ สำหรับพื้นที่ศึกษา ณ อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา ชุมชนไทลาวจำกัดขอบเขตอยู่ที่ตำบลเสมาใหญ่ ส่วนชุมชนไทโคราชจำกัดขอบเขตอยู่ที่ตำบลดอนตะหนิน โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลจากการสำรวจภาคสนามในพื้นที่ศึกษา ด้วยการรังวัดอาคาร การสัมภาษณ์เจ้าของเรือน รวมทั้งการบันทึกด้วยภาพถ่าย และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา ร่วมกับการวิเคราะห์แผนผัง และการวิเคราะห์รูปแบบ

ผลการวิจัยพบว่ารูปแบบเรือนไทยลาวมีลักษณะเด่นที่รูปทรงหลังคา ประกอบด้วย 3 แบบหลัก คือ 1. เรือนหลังคาจั่วทรงสูง 2. เรือนหลังคาปั้นหยา มนิลา และ 3. เรือนหลังคาจั่วทรงต่ำ ในภาพรวมเรือนไทยลาวมีรูปแบบเป็นเรือนใต้ถุนสูง พื้นที่ใช้สอยหลักอยู่บนเรือน ประกอบด้วยชาน/ระเบียง ส่วนอยู่อาศัยที่มีลักษณะเป็นห้องโถงกั้นฝาเฉพาะส่วนนอน และครัว เรียงจากหน้าเรือนไปสู่หลังเรือนตามลำดับ (ภาพที่ 5) คลุมด้วยหลังคาจั่วทรงสูงซึ่งมุงด้วยหญ้าคา เรือนเยี่ยงนี้ถือเป็นเรือนแบบแผนดั้งเดิม ทั้งนี้ เรือนขนาดใหญ่นิยมทำเป็นหลังคาจั่วแฝด สำหรับเรือนหลังคาปั้นหยาและมนิลาพัฒนาขึ้นในลำดับต่อมา ลักษณะเป็นหลังคา 5 สัน ในเรือนขนาดใหญ่มีการใช้ร่วมกับ

หลังคาแบบอื่นเพื่อคลุมพื้นที่ใช้สอยทั้งหมด ส่วนเรือนหลังคาจั่วทรงต่ำพัฒนาขึ้นในระยะหลัง เรือนแบบนี้นิยมทำเป็นหลังคาจั่วเดี่ยวซึ่งเอื้อต่อการใช้คลุมพื้นที่กว้าง เป็นที่น่าสังเกตว่า ในเรือนหลังคาปั้นหยา มนิลา และเรือนหลังคาจั่วทรงต่ำ พื้นที่ใช้สอยบนเรือนยังคงประกอบด้วย 3 ส่วนหลัก คือ ชาน/ระเบียง พื้นที่อยู่อาศัย และครัว แต่การจัดลำดับไม่ได้เคร่งครัดต่อการไล่เรียงจากหน้าไปสู่หลังเรือนดังเช่นที่ปรากฏในเรือนแบบแผนดั้งเดิม

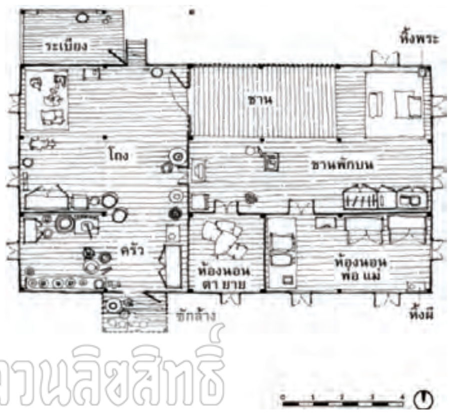

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 5: ผังพื้นเรือนไทลาวของนางสมนึก ไก่กลาง ภาพที่ 6: ผังพื้นเรือนไทโคราชของนางสมพร สงนอก

ทำนองเดียวกัน รูปแบบเรือนไทยโคราชก็มีลักษณะเด่นที่รูปทรงหลังคา และประกอบด้วย 3 แบบหลักเช่นเดียวกัน คือ 1. เรือนหลังคาจั่วทรงสูง 2. เรือนหลังคาปั้นหยา มนิลา และ 3. เรือนหลังคาจั่วทรงต่ำ เรือนไทยโคราชมีรูปแบบเป็นเรือนใต้ถุนสูง พื้นที่ใช้สอยหลักอยู่บนเรือน ประกอบด้วยชาน ส่วนอยู่อาศัย และครัว ส่วนอยู่อาศัยมีลักษณะเป็นห้องโถง กั้นส่วนนอนเป็นห้อง พื้นโถงส่วนหนึ่งยกระดับเป็นชานพักบน (ภาพที่ 6) โดยเรือนหลังคาจั่วทรงสูงเป็นเรือนแบบแผนดั้งเดิม มีทั้งแบบจั่วเดี่ยวคลุมพื้นที่ใช้สอยหลัก (ห้องนอน) ต่อกับหลังคาสาดคลุมชานที่มีความลาดเอียงต่ำ และจั่วแฝด เรือนหลังคาปั้นหยาเป็นแบบที่พัฒนาต่อมา มักใช้ร่วมกับหลังคาจั่วและหลังคาสาด ส่วนเรือนที่พัฒนาขึ้นในระยะหลังนิยมใช้หลังคาจั่วทรงต่ำซึ่งวัสดุมุงสังกะสีเอื้อให้ทำได้และสามารถคลุมพื้นที่ได้กว้าง

ความจริงแล้ว รูปแบบเรือนพื้นถิ่นของไทลาวและไทโคราชในเขตอำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมานั้นมีลักษณะเป็นเรือนไม้ยกพื้นสูงคล้ายคลึงกัน ยกเว้นความแตกต่างทางความเชื่อบางประการที่สะท้อนลงสู่ลักษณะทางกายภาพของที่อยู่อาศัย กล่าวคือ ชาวไทโคราชมีการตั้งศาลพระภูมิไว้ในบริเวณที่อยู่อาศัย ขณะที่ชาวไทลาวไม่มีคติในการนับถือพระภูมิ แต่มีการนับถือผีบรรพบุรุษ ทำให้บนเรือนนอกจากมีหิ้งพระบูชาแล้วยังมีหิ้งผีบรรพบุรุษอีกด้วย

กล่าวได้ว่า ทั้งเรือนไทลาวและเรือนไทโคราชมีพัฒนาการคู่ขนานกันไป โดยมีเรือนแบบหลังคาจั่วทรงสูงเป็นเรือนเริ่มแรก ต่อมาพัฒนาเป็นเรือนหลังคาปั้นหยาและมนิลา และเรือนหลังคาจั่วทรงต่ำ (ภาพที่ 7) ตามลำดับ เรือนหลังคาจั่วทรงสูงถือเป็นเรือนแบบแผนดั้งเดิม วัสดุมุงที่เป็นหญ้า

คาเป็นเงื่อนไขให้ต้องทำหลังคาทรงสูง (ประมาณ 40 องศา) เพื่ออาศัยความชันของหลังคาระบายน้ำฝนโดยไม่รั่วไหลเข้าสู่ภายในเรือน สำหรับหลังคาปั้นหยาและมนิลาแพร่อิทธิพลเข้ามาพร้อมกับการเปิดเส้นทางรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือในปี พ.ศ. 2474 ตามมาด้วยการเปิดเส้นทางรถไฟสายแก่งคอย-บัวใหญ่ในปี พ.ศ. 2493 โดยมีบ้านพักข้าราชการรถไฟเป็นต้นแบบ พร้อมกันนี้ยังนำวัสดุมุงหลังคาอย่างใหม่สังกะสีเข้ามาอีกด้วย ยังผลให้ไม่จำเป็นต้องใช้หลังคาทรงสูงเช่นแต่กาลก่อน การสร้างถนนมิตรภาพในปี พ.ศ. 2493-2500 ทำให้ภูมิภาคอีสานเชื่อมโยงกับเมืองศูนย์กลางอย่างกรุงเทพฯ มากยิ่งขึ้น ในระยะหลังรูปแบบเรือนหลังคาจั่วเดี่ยวทรงต่ำหรือที่เรียกกันว่า ทรงบังกะโล จากสังคมเมืองจึงแพร่ความนิยมไปสู่ผู้คนในภูมิภาคด้วย (ภาพที่ 8)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 7: (บน) เรือนหลังคาจั่วทรงสูง
(กลาง) เรือนหลังคาปั้นหยาและมนิลา
(ล่าง) เรือนหลังคาจั่วทรงต่ำ

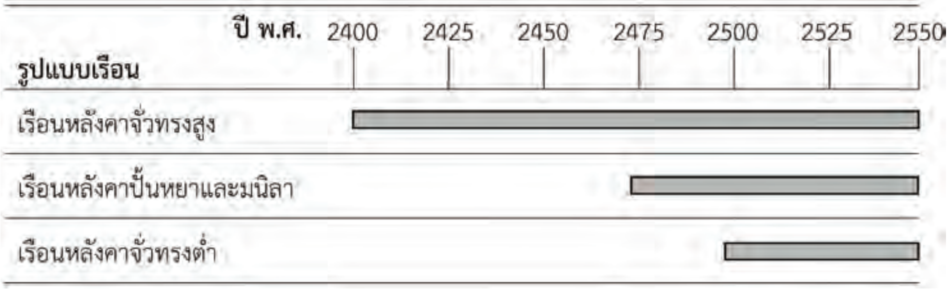

ภาพที่ 8: แผนภูมิแสดงรูปลักษณ์เรือนที่เปลี่ยนแปลงไปตามช่วงเวลาต่าง ๆ

4. การดำรงและการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างพื้นถิ่น

“.....ในการศึกษาวิถีชีวิตพื้นถิ่นจำเป็นต้องศึกษาวัฒนธรรมเดิมของกลุ่มชนและสภาพแวดล้อมที่พวกเขาอยู่อาศัยและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัยที่กระทบ” Chuapram and Panin, 2013: 134)

ต้องเข้าใจว่า สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างพื้นถิ่น ซึ่งในที่นี้เจาะจงหมายถึงภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ไม่ได้ออกแบบโดยภูมิสถาปนิกหรือสถาปนิกใด ๆ หากแต่เป็นสิ่งที่ชาวบ้านปลูกสร้างกันเอง รูปแบบที่เห็นที่เป็นเกิดจากแรงขับเคลื่อนของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและความต้องการในการดำเนินชีวิตอย่างปกติสุขท่ามกลางสิ่งแวดล้อมธรรมชาตินั้น กระบวนการออกแบบคือการลองผิดลองถูกปรับแปลงเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขของสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิต จนตกผลึกเป็นวัฒนธรรมการปลูกสร้างเฉพาะที่เฉพาะถิ่นที่ส่งผ่านต่อมายังคนรุ่นหลัง กล่าวได้ว่า การสืบทอดวัฒนธรรมดั้งเดิมพร้อม ๆ กับการปรับเปลี่ยนเป็นธรรมชาติของสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างพื้นถิ่น

หากมองสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างพื้นถิ่นว่าเป็นผลผลิตจากภูมิปัญญาชาวบ้านที่ได้รับการสั่งสมตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษและส่งผ่านสู่คนรุ่นต่อ ๆ มาตามลำดับ การสืบทอดภูมิปัญญาเดิมเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการรับภูมิปัญญาใหม่ ๆ เข้ามาเสมอ ดังที่ เอกวิทย์ ณ ถลาง (Na Thalang, 2001: 109) กล่าวว่า *“การปรับตัวของสังคมไทยไม่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างสิ้นเชิงแบบขุดรากถอนโคน แต่เป็นการปรับเปลี่ยนที่ยึดรากฐานภูมิปัญญาสั่งสมอันมีอยู่เดิม”* ดังนั้น พัฒนาการของสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างพื้นถิ่นจึงมีทั้งสิ่งที่ดำรงและสิ่งที่เปลี่ยนแปลงควบคู่กันไป

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

4.1 การดำรงและการเปลี่ยนแปลงของภูมิสถาปัตยกรรมบริเวณที่อยู่อาศัย

กล่าวได้ว่า คุณลักษณะของรูปแบบสวนที่เป็นสวนใช้สอย สวนอินทรีย์ สวนรำไร และสวนแห่งความเชื่อ เป็นสิ่งที่สืบทอดสืบเนื่องมาจากอดีตและยังคงปรากฏอยู่ในปัจจุบันอย่างชัดเจน จนกล่าวได้ว่าวิถีชีวิตโดยรวมของผู้คนในถิ่นที่ราบริมแม่น้ำเพชรบุรีที่สะท้อนลงสู่รูปแบบของสวนรอบเรือนยังดำเนินไปคล้ายดังเช่นที่เป็นมา อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาในรายละเอียดขององค์ประกอบต่าง ๆ พบว่าบางองค์ประกอบมีการปรับเปลี่ยนไปตามกาลเวลา

ในด้านพืชพันธุ์ ประเภทพืชผักสวนครัวซึ่งเป็นไม้ที่ใช้ประกอบอาหาร ไม้ผลโดยเฉพาะไม้ยืนต้นซึ่งเน้นการสร้างร่มเงา และไม้มงคลตามหลักความเชื่อ เป็นพืชพันธุ์ที่ปลูกเหมือน ๆ กันแทบทุกครัวเรือน พืชพันธุ์เหล่านี้เป็นสิ่งที่มีมาแต่อดีตและยังคงมีอยู่ในปัจจุบัน ยกเว้นประเภทไม้ประดับที่มีความหลากหลายแตกต่างกันไปตามความนิยมของแต่ละครัวเรือน บ้างเลือกปลูกไม้รูปทรง/สีสันสวยงาม บ้างเลือกปลูกไม้ดอกสวย และบ้างก็เลือกปลูกไม้ดอกหอม รวมทั้งยังมีประเภทไม้ประดับที่เป็นไม้มงคลอีกด้วย บ่งบอกว่า พืชพันธุ์หลักที่เกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตแสดงความสืบทอดต่อเนื่องจากอดีต ส่วนไม้ประดับซึ่งเป็นความนิยมของแต่ละครัวเรือนมีความหลากหลายแปรเปลี่ยนไป นอกเหนือจากนี้ แต่ละครัวเรือนยังอาจแปรเปลี่ยนความนิยมในการปลูกไม้ประดับไปในแต่ละช่วงเวลา

ประเภทสิ่งปลูกสร้าง ยุ้งข้าวมีการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจน ในอดีตแทบทุกครัวเรือนประกอบอาชีพทำนา จึงล้วนมียุ้งข้าวเป็นองค์ประกอบซึ่งจักขาดเสียมิได้ ปัจจุบันหลายครัวเรือนเลิกราการทำนาแล้ว ส่วนครัวเรือนที่ยังทำนาสืบมาก็ไม่จำเป็นต้องเก็บข้าวไว้ที่ยุ้งอีกต่อไป เมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จก็ขน

เข้าโรงสีตามระบบเศรษฐกิจการค้าข้าวที่เปลี่ยนไป ทำให้ยุ้งข้าวกลายเป็นสิ่งที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์อีกต่อไป บางครัวเรือนรื้อถอนยุ้งข้าวออกไปแล้ว บางครัวเรือนยังเก็บรักษาไว้ในลักษณะการอนุรักษ์ ขณะที่บางครัวเรือนปรับการใช้ประโยชน์เป็นที่เก็บของ

แต่ก่อนชาวบ้านใช้น้ำฝนและน้ำในแม่น้ำเพชรบุรีเพื่อการอุปโภคบริโภค โดยนำมากักเก็บไว้ในโอ่ง อ่าง ถังซีเมนต์ เป็นต้น ภาชนะบรรจุน้ำดังกล่าวจึงเป็นของจำเป็นที่มีอยู่คู่ทุกครัวเรือน แม้ปัจจุบันมีระบบประปาเข้าถึงทั่วทั้งชุมชนซึ่งทำให้การใช้น้ำจากแหล่งธรรมชาติลดลงไปมาก แต่ภาชนะบรรจุน้ำต่าง ๆ ก็ยังคงมีให้เห็นแทบทุกครัวเรือน ไม่หายไปไหน สะท้อนความเคยชินในการกักเก็บน้ำไว้ในภาชนะแล้วจึงตักมาใช้งานได้เป็นอย่างดี

องค์ประกอบที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดอีกอย่างหนึ่งคือรั้ว ระบบสังคมแบบเครือญาติ-เพื่อนบ้านทำให้ในอดีตรั้วไม่ใช่สิ่งจำเป็น สิ่งซึ่งใช้แสดงอาณาเขตคือแนวต้นไม้เป็นสำคัญ แต่ปัจจุบันบางบ้านได้สร้างรั้วขึ้นมาอย่างเป็นกิจจะลักษณะ ด้วยอิฐ ซีเมนต์ เหล็ก (ภาพที่ 9) ซึ่งเป็นวัสดุสมัยใหม่ อย่างไรก็ตามรั้วตามโลกทัศน์ของคนริมแม่น้ำเพชรบุรีย่านบ้านลาดคือเครื่องแสดงอาณาเขต มากกว่าการเป็นสิ่งปิดกั้นบ้านของตนเองจากโลกภายนอก บ่งบอกจากรูปแบบรั้วที่ไม่สูงนัก การใช้บล็อกโปร่งที่สามารถมองผ่านได้ ประตูรั้วที่มักเปิดอยู่เสมอ หรือการเจาะช่องประตูสำหรับไปมาหาสู่กันระหว่างเพื่อนบ้าน

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 9: (ซ้าย) รั้วต้นไม้ตามแบบเดิม (ขวา) รั้วอิฐ ซีเมนต์ ประตูเหล็กตามแบบใหม่

4.2 การดำรงและการเปลี่ยนแปลงของเรือนไทลาวและเรือนไทโคราช

ทั้งเรือนไทลาวและเรือนไทโคราชประกอบด้วย 3 รูปแบบหลักตามลักษณะของหลังคา คือ เรือนหลังคาจั่วทรงสูง เรือนหลังคาปั้นหยา/มนิลา และเรือนหลังคาจั่วทรงต่ำ สำหรับเรือนพื้นถิ่นแล้ว .....*เห็นได้ชัดว่าลักษณะเด่นของเรือนที่บ่งบอกถึงลักษณะเฉพาะได้ดีที่สุด คือ ทรงหลังคา* (Panin, 2000: 182) แสดงว่าลักษณะโดดเด่นของรูปทรงหลังคาเป็นตัวแทนของรูปแบบโดยรวมได้ชัดเจน

รูปแบบเรือนประเภทต่าง ๆ บ่งบอกถึงพัฒนาการในช่วงเวลาที่ผ่านมา เรือนหลังคาจั่วทรงสูงอันเป็นแบบแผนดั้งเดิม สะท้อนถึงอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติที่ส่งผลต่อรูปแบบเรือน ความเป็นถิ่นที่มีฝนตกชุกในฤดูฝน หลังคาหญ้าคาซึ่งเป็นวัสดุธรรมชาติจำเป็นต้องทำให้มีความลาดชันมากพอ เพื่อให้น้ำฝนระบายลงสู่เบื้องล่างได้เร็ว กลายเป็นวัฒนธรรมการปลูกสร้างเรือนหลังคาจั่วทรงสูง แสดงให้เห็นการปรับแปลงรูปแบบเรือนให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ซึ่งอธิบายได้ตามหลักนิเวศวิทยาวัฒนธรรมนั่นเอง

เรือนหลังคาปั้นหยาและมนิลาที่เริ่มปรากฏในช่วงกลางของทศวรรษ 2470 เป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นใหม่ เปลี่ยนแปลงไปจากรูปแบบตามแบบแผนดั้งเดิมอย่างเห็นได้ชัด เรือนหลังคาปั้นหยาและมนิลาแพร่เข้ามาพร้อม ๆ กับการมาของเส้นทางรถไฟ โดยมีรูปแบบเรือนพักข้าราชการรถไฟเป็นต้นแบบ และสังกะสีซึ่งเป็นวัสดุมุงหลังคาอย่างใหม่ก็ได้รับการนำเข้ามาพร้อมกันนี้ ทำให้ความจำเป็นในการใช้หลังคาทรงสูงหมดไป แสดงถึงการแพร่กระจายของวัฒนธรรมเมืองสู่ชนบท โดยมีทางรถไฟเป็นเส้นทางสายหลักที่นำพาวัฒนธรรมเมืองไหลบ่าเข้ามา

เรือนหลังคาจั่วทรงต่ำหรือที่มักเรียกกันตามภาษาชาวบ้านว่า ทรงบังกะโล ซึ่งเริ่มปรากฏในช่วงต้นของทศวรรษ 2500 เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอีกคำรพหนึ่ง ในทำนองเดียวกัน นี่คืออิทธิพลจากวัฒนธรรมเมืองที่แพร่กระจายสู่ชนบท โดยมีถนนสายมิตรภาพทำหน้าที่เป็นเส้นทางเชื่อมเมื่อหลังคาจั่วทรงต่ำได้รับความนิยมในหมู่ชาวเมือง เรือนรูปแบบนี้จึงได้รับความนิยมจากชาวชนบทตามไปด้วย ซึ่งวัสดุมุงหลังคาสมัยใหม่เอื้อให้ทำหลังคาที่มีความลาดชันน้อยได้เป็นอย่างดี (ภาพที่ 10)

ทั้งนี้ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของเรือนไทลาวและเรือนไทโคราชข้างต้น เกิดขึ้นที่รูปทรงภายนอกของอาคารเป็นหลัก โดยเฉพาะรูปทรงหลังคาเป็นสิ่งที่เห็นการเปลี่ยนแปลงได้ชัดเจนที่สุด ผังเรือนอันเป็นพื้นที่ใช้สอยที่บรรจุอยู่ภายในยังคงลักษณะคล้ายเดิม หมายความว่า ลักษณะการจัดพื้นที่ การใช้สอย คติความเชื่อ หรืออีกนัยหนึ่ง วิถีการอยู่อาศัยที่ดำเนินไปบนเรือนยังคงเหมือนๆ เช่นที่ผ่านมา

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 10: เรือนหลังคาจั่วทรงต่ำกำลังได้รับการปลูกใหม่แทนเรือนหลังคาจั่วทรงสูงหลังเดิมที่รื้อไป

4.3 สิ่งใดดำรง? สิ่งใดเปลี่ยนแปลง?

หากพิจารณากรณีสวนรอบเรือนริมแม่น้ำเพชรบุรี ด้านรูปแบบยังคงรักษาคุณลักษณะความเป็นสวนใช้สอย สวนอินทรีย์ สวนรำไร และสวนแห่งความเชื่อที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษไว้ดั้งเดิม ทำนองเดียวกับพืชพันธุ์ประเภทพืชผักสวนครัว ไม้ยืนต้น และไม้มงคล ที่มีอยู่ในปัจจุบันคือพืชพันธุ์ที่สืบสายป่านมาจากอดีต พืชพันธุ์ที่มีความหลากหลายและแปรเปลี่ยนคือไม้ประดับ อาจกล่าวได้ว่าแกนหลักที่มีผลต่อวิถีชีวิตแสดงถึงการสืบทอดต่อมาจากบรรพบุรุษหรืออีกนัยหนึ่งยังดำรง ส่วนสิ่งที่เป็นส่วนประดับแปรเปลี่ยนไป ขณะที่รั้วเป็นองค์ประกอบที่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากที่สุด จากที่เคยใช้แนวต้นไม้เป็นเครื่องบ่งบอกอาณาเขตเปลี่ยนไปเป็นรั้วที่สร้างด้วยวัสดุสมัยใหม่ กล่าวได้ว่า นี่คือสัญญานการเปลี่ยนแปลงเปลือกที่ปิดล้อมอยู่โดยรอบตามอิทธิพลจากภายนอก ขณะที่ภูมิสถาปัตยกรรมภายในยังดำรงเป็นส่วนใหญ่ สะท้อนวิถีการดำเนินชีวิตที่สืบเนื่องต่อมาจากอดีต

เมื่อพิจารณากรณีเรือนไทลาวและเรือนไทโคราชยิ่งปรากฏชัดว่า ตลอดช่วงเวลาอันยาวนานของพัฒนาการรูปแบบเรือน ผังพื้นเรือนเป็นสิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมน้อยมาก แสดงถึงการสืบทอดวิถีเดิม ๆ ต่อเนื่องมาจากบรรพบุรุษ ขณะที่รูปลักษณ์ภายนอกเปลี่ยนแปลงไปโดยลำดับตามอิทธิพลจากโลกภายนอกที่แพร่เข้ามากระทบ โดยเฉพาะทรงหลังคาเป็นการเปลี่ยนที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดจากหลังคาจั่วทรงสูงเป็นหลังคาทรงปั้นหยา/มนิลาและหลังคาจั่วทรงต่ำตามลำดับ สรุปแล้วพื้นที่บนเรือนที่ซึ่งวิถีชีวิตดำเนินไปวันแล้ววันเล่ายังคงดำรง ภายใต้เปลือกนอกที่ซึ่งเผยต่อสาธารณะที่เปลี่ยนแปลงไปโดยลำดับ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

กล่าวสรุปได้ว่า สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างพื้นถิ่นมีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่เปลือกไปตามลำดับ โดยมีอิทธิพลจากภายนอกเป็นแรงผลักดันสำคัญ ขณะที่แก่นภายในยังดำรงตามวิถีเดิมๆ ที่สืบทอดมาจากอดีต การปรับเปลี่ยนเป็นไปอย่างช้า ๆ

5. บทสรุป

บทความนี้มุ่งศึกษาสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างพื้นถิ่นในมิติการดำรงและการเปลี่ยนแปลงผ่านการสังเคราะห์ผลการวิจัยของวิทยานิพนธ์ 2 เรื่อง ได้แก่ เรื่อง การศึกษาภูมิทัศน์สรรค์สร้างท้องถิ่นไทยบริเวณที่อยู่อาศัยในพื้นที่ราบริมแม่น้ำเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี โดยยศพร ปุณวัฒนา (Poonwattana, 2013) และเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นชุมชนไทลาวและชุมชนไทโคราช ณ อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา โดยณัฐพล แซ่ฮวง (Saehoung, 2015) บนพื้นฐานความคิดที่ว่า สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างพื้นถิ่นมีการเปลี่ยนแปลงไปโดยลำดับ ไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่ง แต่ก็ไม่ได้เป็นการเปลี่ยนแปลงแบบขุดรากถอนโคน จึงมีทั้งสิ่งที่ดำรงและสิ่งที่เปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในเวลาเดียวกัน คำถามก็คือ อะไรดำรง? อะไรเปลี่ยนแปลง?

ผลการศึกษาของวิทยานิพนธ์ทั้งสองเรื่องมีข้อสรุปที่คล้อยไปในทางเดียวกันในประเด็นการดำรงและการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างพื้นถิ่น กล่าวคือ สิ่งที่แสดงถึงการดำรงปรากฏที่ผังพื้นที่มีการสืบทอดมาจากอดีตซึ่งสะท้อนวิถีแห่งการใช้สอยเฉกเช่นที่ดำเนินมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ ส่วนสิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงปรากฏที่ส่วนปิดล้อมภายนอก เช่น รั้ว ผนัง หลังคา เป็นต้น ด้วยการรับ

เอาวัสดุและรูปแบบใหม่ๆ เข้ามาปรับใช้โดยมีอิทธิพลของวัฒนธรรมหลักที่แพร่เข้าสู่สังคมชนบทเป็นปัจจัยสำคัญ

ผลการศึกษาข้างต้นสอดคล้องกับผลการศึกษาของ วีระ อินพันทัง (Inpuntung, 2012: 202) เกี่ยวกับพัฒนาการของเรือนลาวโซ่งซึ่งเป็นชนกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่อาศัยอยู่บนผืนดินไทยมาช้านาน ที่สรุปเป็นข้อพิสูจน์ได้ว่า *"สถาปัตยกรรมจากการสร้างสรรค์ของผู้คนที่ดำรงตนอยู่ในวัฒนธรรมรองจะปรับเปลี่ยนรูปลักษณ์ภายนอก หรืออีกนัยหนึ่ง เปลือก ไปโดยลำดับ คงรักษาไว้ซึ่งพื้นที่ภายในหรืออีกนัยหนึ่ง แก่น อันเปรียบเสมือนหัวใจสำคัญไว้"* หมายความว่า การรักษาอัตลักษณ์และการปรับตัวของชาวบ้านรวมทั้งชนกลุ่มชาติพันธุ์เป็นกระบวนการที่ดำเนินไปพร้อม ๆ กันเพื่อการอยู่ร่วมอย่างสอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนไปได้อย่างผาสุข

บรรณานุกรม

- Chuapram, Supawadee and Panin, Ornsiri. (2013). **"Kan-an" Khwam Pianpaeng Lae Laklai Khong Chumchon Lae Sthapattayakam Phuenthin.** (In Thai). **["Reading" the Change and Diversity of Communities and Vernacular Architecture].** Journal of Mekong Societies 9, 1 (January-May 2013): 131-154.
- Inpuntung, Vira. (2012). **Ruean Lai Song: Kan Krai Rup Nai Rop Song Sattawat.** (In Thai). **[Lai Song's Houses: Transformation in Two Centuries].** Bangkok: Usakane.
- Na Thalang, Ekawit. (2001). **Phap Ruam Phumpanya Thai.** (In Thai). **[A Whole Image of Thai Wisdom].** 2nd (Ed.). Bangkok: Amarin.
- Panin, Ornsiri. (2000). **Panya Sangsan Nai Ruean Phuenthin Usakhane: Korani Sueksa Thai Laos Indonesia Philippines Phan Thewang Muan Lae Chewit.** (In Thai). **[Creative Wisdom in the Houses in South-East Asia: Case Studies of Thai, Laos, Indonesia, and Philippines through Space, Mass, and Life].** Bangkok: Silpakorn University, Faculty of Architecture, Department of Architectural Art.
- Pongsapich, Amara. (2000). **Khwam Laklai Thang Wattanatham (Krabuan That Lae Botbat Nai Pracha Sangkhom).** (In Thai). **[The Cultural Diversity (Paradigms and Rules in Civil Society)].** 2nd (Ed.). Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Poonwattana, Yossapon. (2013). **Kan Sueksa Phummithat Sansang Tongtin Thai Boriwen Thi Yu Asai Nai Phuenthirap Rim Maenam Phetchaburi Changwat Phetchaburi.** (In Thai). **[A Study of Thai Local Built Landscape around Dwelling in Flat Plain Area of Phetchaburi River, Phetchaburi Province].** Thesis in Master of Arts Program in Vernacular Architecture. Graduate School, Silpakorn University.
- Saehoung, Nuttapon. (2015). **Kan Sueksa Piapthiap Sthapattayakam Phuenthin Chumchon Tai Lao Lae Chumchon Tai Korat Na Amphoe Bua Yai Changwat Nakhon Ratchasima.** (In Thai). **[A Comparative Study of Vernacular Architecture of Tai Lao and Tai Korat Communities in Bua Yai District, Nakhon Ratchasima Province].** Thesis in Master of Arts Program in Vernacular Architecture. Graduate School, Silpakorn University.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

- Santasombat, Yos. (1997). **Manut Kap Wattanatham.** (In Thai). **[Humans and Culture].** 2nd (Ed.). Bangkok: Thammasat University Press.
- Wannasiri, Niyaphan. (1997). **Manutsayawitthaya Sangkhom Lae Wattanatham.** (In Thai). **[Social Anthropology and Culture].** Bangkok: Kasetsart University.
- Wongvipak, Chanan. (1986). **Niwet Wittaya Wattanatham.** (In Thai). **[Cultural Ecology].** Nakhao Prathom: Silpakorn University Press, Sanamchan Palace.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์